

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
JULIANE KOKOTT
przedstawiona w dniu 17 stycznia 2019 r.¹

Sprawa C-637/17

Cogeco Communications Inc
przeciwko
Sport TV Portugal, SA,
Controlinveste-SGPS, SA
i NOS-SGPS, SA

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (Portugalia)]

Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym – Konkurencja – Prywatne egzekwowanie – Dyrektywa 2014/104/UE – Powództwa o odszkodowanie na podstawie prawa krajowego z tytułu naruszenia przepisów prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej („odszkodowanie z tytułu naruszenia prawa konkurencji”) – Terminy przedawnienia roszczeń odszkodowawczych zgodnie z prawem krajowym – Wartość dowodowa decyzji krajowego organu ochrony konkurencji w postępowaniu odszkodowawczym – Stosowanie *ratione temporis* dyrektywy w odniesieniu do okoliczności faktycznych, które miały miejsce przed jej wejściem w życie – Termin do dokonania transpozycji dyrektywy

I. Wprowadzenie

1. Prywatne egzekwowanie reguł konkurencji zawartych w traktatach europejskich („private enforcement”) zyskało w ostatnich latach coraz bardziej na znaczeniu jako drugi filar obok publicznego egzekwowania („public enforcement”). Prywatne powództwa o odszkodowanie wnoszone przez ofiary antykonkurencyjnych praktyk gospodarczych cieszą się coraz większą popularnością i nie należy ich już dzisiaj pomijać² w zdecentralizowanym systemie egzekwowania prawa antymonopolowego wprowadzonym w życie na podstawie rozporządzenia (WE) nr 1/2003³. Często są one wnoszone w następstwie decyzji właściwych organów ochrony konkurencji (jako tak zwane „follow-on actions”), częściowo także niezależnie od tego (jako tak zwane „stand-alone actions”).

2. Dokładniej rzecz ujmując, nadal liczne kwestie wymagają jednak wyjaśnienia, w szczególności kwestie związane z nową dyrektywą 2014/104/UE⁴, którą Trybunał zajmuje się po raz pierwszy w niniejszej sprawie.

¹ Język oryginału: niemiecki.

² Zobacz odnośnie do tej tematyki zasadniczo wyroki: z dnia 20 września 2001 r., *Courage i Crehan* (C-453/99, EU:C:2001:465); z dnia 13 lipca 2006 r., *Manfredi i in.* (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461); z dnia 5 czerwca 2014 r., *Kone i in.* (C-557/12, EU:C:2014:1317). Ponadto zob. sprawa *Otis Gesellschaft i in.* (C-435/18, w toku).

³ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 [WE] i 82 [WE] (Dz.U. 2003, L 1, s. 1), zwane dalej „rozporządzeniem nr 1/2003”.

⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/104/UE z dnia 26 listopada 2014 r. w sprawie niektórych przepisów regulujących dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia prawa konkurencji państw członkowskich i Unii Europejskiej objętych przepisami prawa krajowego (Dz.U. 2014, L 349, s. 1), zwana dalej także „dyrektywą”.

3. Do Trybunału zwrócono się o ocenę, czy przepis dotyczący przedawnienia taki jak w portugalskim prawie cywilnym, który to przepis przewidywał uprzednio trzyletni termin przedawnienia dla prywatnych powództw o odszkodowanie z tytułu nadużycia pozycji dominującej na rynku, jest zgodny z wymogami pierwotnego i wtórnego prawa Unii. Ponadto chodzi o wartość dowodową decyzji krajowych organów ochrony konkurencji przed sądami cywilnymi, które mają rozstrzygnąć w przedmiocie takich prywatnych powództw odszkodowawczych.

4. Okoliczności faktyczne niniejszej sprawy miały miejsce przed opublikowaniem i wejściem w życie dyrektywy 2014/104, a powództwo o odszkodowanie zostało wytoczone przed sąd krajowy po wejściu w życie dyrektywy, ale przed upływem terminu do dokonania jej transpozycji. Od tego czasu upłynął wprowadzić ów termin do dokonania transpozycji, a portugalski ustawodawca dokonał niedawno – z pewnym opóźnieniem – transpozycji dyrektywy do prawa krajowego, jednak nowe przepisy ustawowe nie znajdują zastosowania do przeszłości ani do powództw wytoczonych przed ich wejściem w życie.

5. W tym kontekście pojawia się pytanie, jakie elementy rozwiązania dla rozstrzygnięcia sporu w postępowaniu głównym może zawierać dyrektywa 2014/104 i czy ewentualnie z art. 102 TFUE, jak i z ogólnych zasad prawa Unii, zwłaszcza z zasady skuteczności, wynikają pewne wymogi. Należy mieć jednak przy tym w szczególności na uwadze, że przedmiotem sporu w postępowaniu głównym jest czysto horyzontalny stosunek prawny między podmiotami prywatnymi.

6. Wyrok Trybunału w niniejszym postępowaniu o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym będzie miał istotne znaczenie dla praktyki sądów krajowych i prywatnego egzekwowania przepisów prawa antymonopolowego Unii.

II. Ramy prawne

A. Prawo Unii

7. Ramy prawa Unii dla niniejszej sprawy określają z jednej strony ogólne zasady prawa Unii – mianowicie zasada skuteczności oraz prawo do skutecznego środka prawnego – oraz z drugiej strony przepisy prawa wtórnego rozporządzenia nr 1/2003 i dyrektywy 2014/104.

Rozporządzenie nr 1/2003

8. Związek pomiędzy art. 102 TFUE a krajowym prawem konkurencji jest uregulowany w art. 3 ust. 1 zdanie drugie rozporządzenia nr 1/2003 w sposób następujący:

„W przypadkach gdy organy ochrony konkurencji państw członkowskich lub krajowe sądy stosują krajowe prawo konkurencji do praktyk zakazanych [zgodnie z art. 102 TFUE], stosują również [art. 102 TFUE]”.

9. Artykuł 5 rozporządzenia nr 1/2003, zatytułowany „Uprawnienia organów ochrony konkurencji państw członkowskich”, zawiera ponadto następujące uregulowanie:

„Organy ochrony konkurencji państw członkowskich mają prawo stosowania [art. 101 i 102 TFUE] w indywidualnych sprawach. W tym celu, działając z urzędu lub na wniosek, mogą wydać następujące decyzje:

- domagające się zaprzestania naruszenia,
- zarządzające środki tymczasowe,

- akceptujące zobowiązania,
- nakładające grzywny lub okresowe kary pieniężne, lub inne kary przewidziane w krajowych przepisach prawa.

Jeżeli na podstawie informacji, które posiadają organy ochrony konkurencji państw członkowskich, warunki ustanowienia zakazu nie zostały spełnione, mogą [one] również zdecydować, że nie ma podstaw do działania z ich strony”.

Dyrektywa 2014/104

10. „Przedmiot i zakres” dyrektywy 2014/104 został określony w jej art. 1 w następujący sposób:

„1. Niniejsza dyrektywa ustanawia określone przepisy niezbędne do zapewnienia, by każdy, kto poniósł szkodę wynikającą z naruszenia prawa konkurencji przez przedsiębiorstwo lub związek przedsiębiorstw, mógł skutecznie korzystać z prawa dochodzenia od tego przedsiębiorstwa lub związku pełnego odszkodowania z tytułu tej szkody. Ustanawia ona przepisy sprzyjające niezakłóconej konkurencji na rynku wewnętrznym oraz usuwające przeszkody w jego właściwym działaniu, zapewniając równoważną ochronę w całej Unii każdemu, kto poniósł taką szkodę.

2. Niniejsza dyrektywa ustanawia przepisy służące skoordynowaniu egzekwowania reguł konkurencji przez organy ochrony konkurencji oraz egzekwowania tych reguł podczas dochodzenia roszczeń odszkodowawczych przed sądami krajowymi”.

11. Jak wynika z definicji zawartych w art. 2 dyrektywy 2014/104:

Wyrażenie „naruszenie prawa konkurencji” oznacza „naruszenie art. 101 lub 102 TFUE lub krajowego prawa konkurencji” (art. 2 pkt 1 dyrektywy); wyrażenie „krajowe prawo konkurencji” oznacza „przepisy prawa krajowego, których cel jest zasadniczo identyczny z celem art. 101 i 102 TFUE i które stosuje się do tej samej sprawy i równolegle z unijnym prawem konkurencji na mocy art. 3 ust. 1 rozporządzenia (WE) nr 1/2003, z wyłączeniem przepisów prawa krajowego, które nakładają kary na osoby fizyczne, chyba że takie kary są sposobem egzekwowania reguł konkurencji mających zastosowanie do przedsiębiorstw” (art. 2 pkt 3 dyrektywy).

12. W odniesieniu do „skutku rozstrzygnięć krajowych” art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104 stanowi:

„Państwa członkowskie zapewniają, by naruszenie prawa konkurencji stwierdzone w ostatecznym rozstrzygnięciu krajowego organu ochrony konkurencji lub sądu odwoławczego było uznawane za dowiedzione w sposób niezbity do celów powództwa o odszkodowanie wytaczanego przed ich sąd krajowy na mocy art. 101 lub 102 TFUE lub na mocy krajowego prawa konkurencji”.

13. Artykuł 10 dyrektywy 2014/104 jest poświęcony „terminom przedawnienia” i ma następujące brzmienie:

„1. Państwa członkowskie ustanawiają, zgodnie z niniejszym artykułem, przepisy mające zastosowanie do terminów przedawnienia dla roszczenia o odszkodowanie [wniesienia powództw o odszkodowanie]. Przepisy te regulują początek biegu terminu przedawnienia, długość terminu przedawnienia oraz okoliczności powodujące przerwanie lub zawieszenie biegu tego terminu.

2. Bieg terminów przedawnienia nie rozpoczyna się, zanim nie ustanie naruszenie prawa konkurencji ani zanim powód nie dowie się lub zanim nie będzie można od niego zasadnie oczekiwać wiedzy:

a) o danym działaniu oraz o fakcie, że stanowi ono naruszenie prawa konkurencji;

- b) o fakcie, że naruszenie prawa konkurencji wyrządziło mu szkodę; oraz
- c) o tożsamości sprawcy naruszenia.

3. Państwa członkowskie zapewniają, aby terminy przedawnienia dla roszczenia [wniesienia powództwa] o odszkodowanie wynosiły co najmniej pięć lat.

4. Państwa członkowskie zapewniają, aby termin przedawnienia ulegał zawieszeniu lub – zależnie od prawa krajowego – przerwaniu, w przypadku gdy organ ochrony konkurencji podejmie działania do celów dochodzenia lub [swo]jego postępowania w odniesieniu do naruszenia prawa konkurencji, którego dotyczy powództwo o odszkodowanie. Zawieszenie ustaje nie wcześniej niż jeden rok po nabraniu przez rozstrzygnięcie stwierdzające naruszenie charakteru ostatecznego lub po zakończeniu postępowania w inny sposób”.

14. Artykuł 21 dyrektywy 2014/104, zatytułowany „Transpozycja”, stanowi w ust. 1:

„Najpóźniej do dnia 27 grudnia 2016 r. państwa członkowskie wprowadzają w życie przepisy ustawowe, wykonawcze i administracyjne niezbędne do wykonania niniejszej dyrektywy [...].

[...]”.

15. Wreszcie w odniesieniu do „zastosowania czasowego” art. 22 dyrektywy 2014/104 przewiduje, co następuje:

„1. Państwa członkowskie zapewniają, aby środki krajowe przyjęte na mocy art. 21 w celu zapewnienia zgodności z istotnymi przepisami niniejszej dyrektywy nie były stosowane z mocą wsteczną.

2. Państwa członkowskie zapewniają, aby wszelkie środki krajowe przyjęte na mocy art. 21 inne niż te, o których mowa w ust. 1, nie miały zastosowania w sprawach o odszkodowanie rozpoznawanych przez sądy krajowe przed dniem 26 grudnia 2014 r.”.

16. Dyrektywa 2014/104, zgodnie z jej art. 23, weszła w życie w dniu 25 grudnia 2014 r., dwudziestego dnia po jej opublikowaniu w *Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej*⁵.

B. Prawo krajowe

17. Jeśli chodzi o prawo portugalskie, istotne są z jednej strony art. 498 portugalskiego kodeksu cywilnego (*Código Civil*, zwanego dalej „CC”), a z drugiej art. 623 portugalskiego kodeksu postępowania cywilnego (*Código de Processo Civil*, zwanego dalej „CPC”).

18. Artykuł 498 CC stanowi, co następuje:

„1. Roszczenie odszkodowawcze przedawnia się z upływem trzech lat od chwili, w której poszkodowany dowiedział się o przysługującym mu roszczeniu, nawet jeżeli nie jest mu znana tożsamość osoby odpowiedzialnej i całkowity zakres szkody, bez uszczerbku dla ogólnego przedawnienia w przypadku upływu stosownego terminu od zdarzenia wywołującego szkodę.

2. Z upływem trzech lat od momentu wykonania zobowiązania przedawnia się również roszczenie regresowe pomiędzy osobami odpowiedzialnymi.

⁵ Wydanie Dziennika Urzędowego, w którym została opublikowana dyrektywa 2014/104, nosi datę 5 grudnia 2014 r.

3. W przypadku gdy czyn niedozwolony stanowi przestępstwo, dla którego prawo ustanawia dłuższy termin przedawnienia, zastosowanie znajduje ten termin.

4. Przedawnienie roszczenia odszkodowawczego nie powoduje przedawnienia roszczenia posesoryjnego lub roszczenia o zwrot w przypadku bezpodstawnego wzbogacenia”.

19. Artykuł 623 CPC jest zatytułowany „Skutek skazania w sprawie karnej wobec osób trzecich” i ma następujące brzmienie:

„Prawomocne skazanie w postępowaniu karnym uzasadnia w stosunku do osób trzecich domniemanie iuris tantum istnienia czynów spełniających przesłanki zastosowania kary i wypełniających znamiona czynu podlegającego karze we wszelkich postępowaniach cywilnych, w których są rozpatrywane stosunki prawne uzależnione od popełnienia przestępstwa”.

20. Transpozycja dyrektywy 2014/104 do prawa portugalskiego została dokonana dopiero w czerwcu 2018 r. na podstawie ustawy nr 23/2018⁶. Jak wynika z jej art. 25, ustawa ta weszła w życie w terminie 60 dni od jej ogłoszenia. Ponadto przepisy materialno-prawne rzeczowej ustawy – włącznie z tymi dotyczącymi ciężaru dowodu – zgodnie z jej art. 24 nie są stosowane z mocą wsteczną, a przepisów proceduralnych tej ustawy nie stosuje się do powództw wytoczonych przed jej wejściem w życie.

III. Stan faktyczny i postępowanie główne

21. Cogeco Communications Inc. (zwana dalej „spółką Cogeco”) jest kanadyjską spółką prawa handlowego, która pozwem z dnia 27 lutego 2015 r. wszczęła przed Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa⁷ (Portugalia), sądem odsyłającym, postępowanie odszkodowawcze przeciwko trzem spółkom portugalskim: Sport TV Portugal, SA (zwanej dalej „spółką Sport TV”), Controlinveste-SGPS, SA (zwanej dalej „spółką Controlinveste”) oraz NOS-SGPS, SA (zwanej dalej „spółką NOS”) (zwanym dalej łącznie „pozwanymi”), przy czym spółki Controlinveste i NOS były udziałowcami spółki Sport TV w okresie istotnym dla powództwa.

Kontekst sporu w postępowaniu głównym z punktu widzenia prawa konkurencji

22. Spółka Cabovisão – Televisão Por Cabo, SA (zwana dalej „spółką Cabovisão”), której udziałowcem była wówczas spółka Cogeco⁸, jest dostawcą płatnej telewizji w Portugalii. W dniu 30 lipca 2009 r. złożyła ona do Autoridade da Concorrência⁹ (Portugalia) skargę przeciwko spółce Sport TV¹⁰, podnosząc, że spółka ta stosowała praktyki antykonkurencyjne w zakresie kanałów sportowych premium, w szczególności dyskryminującą politykę cenową, co jej zdaniem stanowi nadużycie pozycji dominującej na rynku.

23. W decyzji z dnia 14 czerwca 2013 r. Autoridade da Concorrência uznał, że spółka Sport TV nadużyła swojej pozycji dominującej na rynku i wskutek tego naruszyła art. 102 TFUE i odpowiednie przepisy prawa portugalskiego^{11 12}. Z tego tytułu nałożył on na spółkę Sport TV grzywnę w wysokości 3,73 mln EUR wraz z karą dodatkową.

⁶ Ustawa nr 23/2018 z dnia 5 czerwca 2018 r. (*Diário da República* nr 107/2018, s. 2368).

⁷ Sąd pierwszej instancji w Lizbonie (Portugalia).

⁸ Z akt sprawy wynika, że spółka Cogeco miała wówczas – bezpośrednio lub pośrednio – wyłączną kontrolę nad spółką Cabovisão.

⁹ Urząd ochrony konkurencji.

¹⁰ Poza Sport TV skarga dotyczyła także innych przedsiębiorstw.

¹¹ Artykuł 6 portugalskiej ustawy nr 18/2003.

¹² Sygnatura akt PRC-02/2010.

24. Na skutek sprzeciwu spółki Sport TV Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão¹³ (Portugalia) zmienił decyzję Autoridade da Concorrência wyrokiem z dnia 4 czerwca 2014 r. w ten sposób, że spółka Sport TV dopuściła się wykroczenia z tytułu nadużycia pozycji dominującej na rynku w postaci dyskryminacyjnych praktyk cenowych tylko zgodnie z prawem krajowym, ale nie popełniła naruszenia art. 102 TFUE¹⁴. Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão w sentencji swojego wyroku orzekł dosłownie między innymi: „Artykuł 102 TFUE nie ma zastosowania do zachowania pozwanej spółki”. Ponadto obniżył on grzywnę nałożoną na spółkę Sport TV do 2,7 mln EUR, a także uchylił karę dodatkową.

25. Odwołanie od powyższego wyroku wniesione przez spółkę Sport TV do Tribunal da Relação de Lisboa¹⁵ (Portugalia) zostało oddalone w dniu 11 marca 2015 r.

Dotychczasowy przebieg krajowego cywilnego postępowania odszkodowawczego

26. W drodze powództwa cywilnoprawnego spółka Cogeco żąda obecnie odszkodowania za zawinione i bezprawne antykonkurencyjne zachowanie trzech pozwanych w okresie od 3 sierpnia 2006 r. do 30 marca 2011 r. Dochodzona szkoda wraz z odsetkami za zwłokę ma, po pierwsze, wynikać z zapłaty przez spółkę Cabovisão nadmiernych cen za prawa do transmisji audycji spółki Sport TV, po drugie, z utraty zwrotu z kapitału, którym nie mogła ona dysponować wskutek tych nadmiernych cen, a po trzecie, z utraconych korzyści. Tytułem żądania ewentualnego spółka Cogeco wnosi o nakazanie pozwanym, by zwrócili solidarnie uzyskane bezprawnie dochody.

27. Trzy pozwane podniosły przeciwko powyższemu zarzut przedawnienia. Ich zdaniem przewidziany w prawie portugalskim zgodnie z art. 498 ust. 1 CC trzyletni termin przedawnienia dla roszczeń opartych na odpowiedzialności pozaumownej już upłynął. Twierdzą one, że najpóźniej w jednym z następujących czterech momentów spółka Cogeco posiadała wszystkie informacje niezbędne do tego, by dowiedzieć się o istnieniu roszczenia odszkodowawczego:

- w dniu 30 kwietnia 2008 r., czyli dniu nabycia przez spółkę Cabovisão praw transmisji audycji spółki Sport TV,
- w dniu 30 lipca 2009 r., czyli dniu wniesienia przez spółkę Cabovisão skargi do Autoridade da Concorrência,
- w dniu 30 marca 2011 r., czyli dniu zakończenia zarzucanego pozwanym naruszenia reguł konkurencji, lub
- w dniu 29 lutego 2012 r., czyli dniu sprzedaży spółki Cabovisão przez spółkę Cogeco.

28. Natomiast spółka Cogeco jest zdania, że przedawnienie jeszcze nie nastąpiło. W sporze w postępowaniu głównym spółka Cogeco argumentuje, że bieg terminu przedawnienia rozpoczął się dopiero wraz z wydaniem decyzji przez Autoridade da Concorrência w dniu 14 czerwca 2013 r., ponieważ dopiero po wydaniu tej decyzji przedsiębiorstwo uzyskało dostęp do wszystkich informacji, które były niezbędne do dokonania oceny praktyk antykonkurencyjnych i do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych. Przed wydaniem decyzji przez Autoridade da Concorrência istniało jedynie podejrzenie co do naruszenia reguł konkurencji. W każdym wypadku zdaniem spółki Cogeco termin przedawnienia był zawieszony w trakcie postępowania przed Autoridade da Concorrência.

¹³ Sąd ds. konkurencji, regulacji i nadzoru.

¹⁴ Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão uznał, że nie wykazano, by zachowanie handlowe spółki Sport TV, o którym mowa, mogło wpłynąć na handel między państwami członkowskimi w rozumieniu art. 102 TFUE.

¹⁵ Sąd apelacyjny w Lizbonie.

29. Sąd odsyłający chciałby się teraz upewnić, czy art. 498 CC i art. 623 CPC są zgodne z wymogami prawa Unii. Przyznaje on, że okoliczności faktyczne sporu w postępowaniu głównym miały miejsce jeszcze przed wydaniem dyrektywy 2014/104 i zdecydowanie przed upływem terminu do dokonania jej transpozycji. Niemniej jednak sąd ten zastanawia się, w szczególności w kontekście wyroków Van Duyn¹⁶ i Mangold¹⁷ oraz obowiązku lojalności państw członkowskich (art. 4 ust. 3 TUE), czy owa dyrektywa wywołuje uprzednie skutki, które sąd musi uwzględnić w swoim rozstrzygnięciu w sporze między podmiotami prywatnymi, zwłaszcza w chwili obecnej, gdy termin do dokonania transpozycji dyrektywy dawno upłynął.

IV. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym i postępowanie przed Trybunałem

30. Postanowieniem z dnia 25 lipca 2017 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 15 listopada 2017 r., Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (Portugalia) zwrócił się do Trybunału, na podstawie art. 267 TFUE, z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- 1) Czy art. 9 ust. 1 i art. 10 ust. 2, 3 i 4 dyrektywy 2014/104/UE i jej pozostałe przepisy lub mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, że rodzą one uprawnienia dla jednostki (w niniejszej sprawie spółki akcyjnej prawa handlowego podległej prawu kanadyjskiemu), na które może się ona powoływać przed sądem wobec innej jednostki (w niniejszej sprawie spółki akcyjnej prawa handlowego podległej prawu portugalskiemu) w ramach pozwu wniesionego w celu dochodzenia odszkodowania za podnoszone szkody doznane wskutek naruszenia prawa konkurencji, w szczególności biorąc pod uwagę, że w czasie wystąpienia z omawianym pozvem (w dniu 27 lutego 2015 r.) nie upłynął nawet termin wyznaczony państwowi członkowskim na transpozycję do prawa krajowego dyrektywy, zgodnie z jej art. 21 ust. 1?
- 2) Czy art. 10 ust. 2, 3 i 4 dyrektywy 2014/104 i jej pozostałe przepisy lub mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, że niezgodny z nimi jest przepis krajowy taki jak art. 498 ust. 1 portugalskiego kodeksu cywilnego, który, stosowany do okoliczności faktycznych, które miały miejsce przed publikacją dyrektywy, przed jej wejściem w życie i przed datą wyznaczoną na dokonanie jej transpozycji, w ramach pozwu również wniesionego przed tą datą:
 - a) ustala trzyletni termin przedawnienia dla roszczenia odszkodowawczego opartego na cywilnej odpowiedzialności pozaumownej;
 - b) stanowi, że bieg tego trzyletniego terminu liczy się od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o swoim prawie do odszkodowania, nawet jeżeli nie były mu dokładnie znane tożsamość osoby odpowiedzialnej i zakres szkody, oraz
 - c) nie zawiera żadnego przepisu nakazującego lub dopuszczającego zawieszenie lub przerwanie biegu tego terminu z uwagi na sam fakt, że urząd ochrony konkurencji podjął środki w ramach dochodzenia lub postępowania dotyczących naruszenia prawa konkurencji, z którym związany jest pozew o odszkodowanie?

¹⁶ Wyrok z dnia 4 grudnia 1974 r., Van Duyn (41/74, EU:C:1974:133, pkt 12).

¹⁷ Wyrok z dnia 22 listopada 2005 r., Mangold (C-144/04, EU:C:2005:709).

- 3) Czy art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104 i jej pozostałe przepisy lub mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, że niezgodny z nimi jest przepis krajowy taki jak art. 623 portugalskiego kodeksu postępowania cywilnego, który, stosowany do okoliczności faktycznych, które miały miejsce przed wejściem w życie dyrektywy i przed datą wyznaczoną na dokonanie jej transpozycji, w ramach pozwu również wniesionego przed tą datą:
- a) stanowi, że prawomocne skazanie orzeczone w postępowaniu administracyjnym za naruszenie nie wywołuje skutków w żadnym postępowaniu cywilnym, w którym rozpatrywane są stosunki prawne uzależnione od popełnienia naruszenia? lub (w zależności od wykładni)
 - b) stanowi, że to prawomocne skazanie w postępowaniu administracyjnym za naruszenie stanowi wobec osób trzecich jedynie domniemanie iuris tantum istnienia czynów spełniających przesłanki zastosowania kary i wypełniających znamiona czynu podlegającego karze, w jakimkolwiek postępowaniu cywilnym, w którym rozpatrywane są stosunki prawne uzależnione od popełnienia naruszenia?
- 4) Czy art. 9 ust. 1, art. 10 ust. 2, 3 i 4 dyrektywy 2014/104 lub art. 288 akapit trzeci Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, lub jakikolwiek inne postanowienie prawa pierwotnego lub pochodnego, orzecznictwo lub mające zastosowanie ogólne zasady prawa Unii należy interpretować w ten sposób, że niezgodne z nimi jest stosowanie przepisów krajowych takich jak art. 498 ust. 1 portugalskiego kodeksu cywilnego i art. 623 portugalskiego kodeksu postępowania cywilnego, które, stosowane do okoliczności faktycznych, które miały miejsce przed publikacją, wejściem w życie i przed datą wyznaczoną na dokonanie transpozycji dyrektywy, w ramach pozwu również wniesionego przed tą ostatnią datą, nie uwzględniają treści i celu dyrektywy i nie zmierzają do realizacji zamierzonego przez nią rezultatu?
- 5) Tytułem ewentualnym, jedynie gdyby TSUE udzielił odpowiedzi twierdzącej na któreś z poprzednich pytań: czy art. 22 dyrektywy 2014/104 i jej pozostałe przepisy lub mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, że niezgodne z nimi jest stosowanie w niniejszej sprawie przez sąd krajowy art. 498 ust. 1 portugalskiego kodeksu cywilnego lub art. 623 portugalskiego kodeksu postępowania cywilnego w obecnym brzmieniu, lecz przy zastosowaniu takiej ich wykładni, by były zgodne z przepisami art. 10 dyrektywy?
- 6) W przypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie piąte: czy jednostka może powołać się na art. 22 dyrektywy 2014/104 wobec innej jednostki przed sądem krajowym w ramach pozwu o odszkodowanie za szkody doznane wskutek naruszenia prawa konkurencji?”.
31. W postępowaniu o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym przed Trybunałem uwagi na piśmie przedstawiły spółki Cogeco, Sport TV, Controlinveste i NOS jako strony w postępowaniu głównym, a ponadto Republika Portugalska, Republika Włoska i Komisja Europejska. Z wyjątkiem spółki Controlinveste i Włoch uczestnicy ci byli też reprezentowani na rozprawie w dniu 15 listopada 2018 r.

V. Dopuszczalność wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

32. Jak podkreśla sam sąd odsyłający, spór w postępowaniu głównym wykazuje dwie cechy szczególne:
- Po pierwsze, okoliczności faktyczne leżące u podstaw niniejszej sprawy miały miejsce zarówno przed wydaniem, jak i przed wejściem w życie dyrektywy 2014/104, a pozew spółki Cogeco o odszkodowanie został wniesiony w momencie, gdy dyrektywa ta weszła już wprawdzie w życie, ale jeszcze nie upłynął termin do dokonania jej transpozycji.

– Po drugie, krajowy urząd ochrony konkurencji Portugalii nie był w stanie przeforsować swojej opinii w sądach krajowych zajmujących się dotychczas tą sprawą, że kształtowanie cen przez spółkę Sport TV narusza obok krajowego zakazu nadużywania pozycji dominującej na rynku także odpowiedni zakaz prawa Unii zgodnie z art. 102 TFUE.

33. W takich okolicznościach można przy powierzchownej ocenie zadać sobie pytanie, czy niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym nie jest w całości lub częściowo niedopuszczalny ze względu na brak znaczenia dla sprawy.

34. Należy jednak przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem pytania dotyczące wykładni prawa Unii korzystają z domniemania, iż mają one znaczenie dla sprawy¹⁸. Ponadto Trybunał tylko w nadzwyczaj wyjątkowych przypadkach stwierdza brak znaczenia dla sprawy przedstawionych mu pytań, mianowicie wtedy, gdy jest on oczywisty¹⁹.

35. W niniejszej sprawie z pewnością nie można wyjść z takiego założenia. Ani nie jest tak, że dyrektywa 2014/104 w sposób oczywisty nie znajduje zastosowania, ani nie jest bez wątpienia pewne, że art. 102 TFUE nie może znaleźć zastosowania w niniejszej sprawie.

36. Najpierw, jeżeli chodzi o dyrektywę 2014/104, treść jej art. 22 ust. 2 potwierdza, że niektóre z jej przepisów mogą niewątpliwie znaleźć zastosowanie do powództw, które – tak jak omawiane powództwo spółki Cogeco w niniejszej sprawie – zawisły przed sądem krajowym między chwilą wejścia w życie dyrektywy a upływem terminu do dokonania jej transpozycji i których przedmiotem są okoliczności faktyczne dotyczące przeszłości. Kwestia, czy także szczególnie sporne tu art. 9 i 10 dyrektywy 2014/104 mogą znaleźć zastosowanie do sprawy takiej jak niniejsza, nie jest kwestią dopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, lecz kwestią merytoryczną, na którą można odpowiedzieć tylko po bardzo wnikliwym rozpatrzeniu owych przepisów dyrektywy²⁰.

37. W świetle art. 22 ust. 2 dyrektywy 2014/104 nie można w każdym razie argumentować, że przepisy owej dyrektywy *w sposób oczywisty* są pozbawione znaczenia dla sprawy.

38. Następnie, jeżeli chodzi o art. 102 TFUE, Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão jako instancja kontrolna dla decyzji krajowego urzędu ochrony konkurencji w niniejszej sprawie stwierdził rzeczywiście wyraźnie, że ów przepis prawa Unii „nie ma zastosowania” do zachowania spółki Sport TV, zaś później w drugiej instancji Tribunal da Relação de Lisboa to potwierdził.

39. Samo takie orzeczenie sądowe nie powinno jednak prowadzić do przedwczesnego wniosku, że niniejsza sprawa nie ma *w sposób oczywisty* związku z prawem Unii – prawem pierwotnym bądź wtórnym – i tym samym pytania dotyczące art. 102 TFUE od początku nie mogą mieć znaczenia dla sprawy.

40. Z jednej strony istnieją bowiem istotne wątpliwości w świetle orzecznictwa Trybunału²¹, czy sądy krajowe w ogóle są uprawnione do wiążącego ustalenia, że art. 102 TFUE „nie znajduje zastosowania” do konkretnego przypadku – tak jak w niniejszej sprawie do zachowania spółki Sport TV.

18 Wyroki: z dnia 7 września 1999 r., Beck i Bergdorf (C-355/97, EU:C:1999:391, pkt 22); z dnia 23 stycznia 2018 r., F. Hoffmann-La Roche i in. (C-179/16, EU:C:2018:25, pkt 45); z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i in. (C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 31); z dnia 25 lipca 2018 r., Confédération paysanne i in. (C-528/16, EU:C:2018:583, pkt 73).

19 Z utrwalonego orzecznictwa przytoczonego w przypisie 18 wynika, że Trybunał może odmówić udzielenia odpowiedzi na pytania przedstawione przez sąd krajowy tylko wtedy, gdy oczywiste jest, że wykładnia prawa Unii, o którą się zwrócono, nie ma żadnego związku ze stanem faktycznym lub z przedmiotem sporu w postępowaniu głównym, gdy problem jest natury hipotetycznej bądź gdy Trybunał nie dysponuje informacjami w zakresie stanu faktycznego lub prawnego, które są niezbędne do udzielenia przydatnej odpowiedzi na przedstawione mu pytania.

20 Zobacz odnośnie do tego moje rozważania dotyczące pierwszego i szóstego pytania prejudycjalnego (pkt 65–71 niniejszej opinii poniżej).

21 Wyrok z dnia 3 maja 2011 r., Tele 2 Polska (C-375/09, EU:C:2011:270, w szczególności pkt 21–30).

41. Z drugiej strony portugalskie uregulowanie krajowe, mianowicie art. 623 CPC, według informacji sądu odsyłającego należało w chwili wniesienia pozwu przez spółkę Cogeco rozumieć jeszcze w ten sposób, że stwierdzenie naruszenia reguł konkurencji w decyzji krajowego urzędu ochrony konkurencji stanowiło jedynie domniemanie iuris tantum do celów cywilnych postępowań odszkodowawczych. Gdyby oprzeć się na owym uregulowaniu prawnym, brak byłoby według prawa krajowego bezwzględnej przeszkody dla sądu odsyłającego do uznania, w odróżnieniu od opinii innego sądu we wcześniejszym postępowaniu z zakresu konkurencji, że art. 102 TFUE znajduje zastosowanie.

42. W tym kontekście pytania prejudycjalne dotyczące wartości dowodowej rozstrzygnięć krajowych organów ochrony konkurencji mają również logiczny sens. W istocie za pomocą tych pytań sąd odsyłający chciałby się jednak tylko upewnić, że prawo Unii – w szczególności art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104 – *nie zabrania mu odejścia* od stanowiska prawnego w kwestii braku zastosowania art. 102 TFUE zajętego przez inny sąd orzekający wcześniej w sprawie rozstrzygnięcia krajowego urzędu ochrony konkurencji i *zastosowania* tego przepisu prawa pierwotnego Unii. Jest to klasyczne pytanie dotyczące prawa Unii, zaś Trybunał jest powołany do udzielenia na nie odpowiedzi, od której może zależeć w sposób decydujący los pozwu spółki Cogeco w sporze w postępowaniu głównym.

43. Tak więc nie ma powodu do negowania w całości lub w części znaczenia dla sprawy pytań dotyczących prawa Unii przedłożonych Trybunałowi i tym samym ostatecznie dopuszczalności wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

VI. Ocena merytoryczna pytań prejudycjalnych

44. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem prawo Unii zobowiązuje sąd krajowy, także wtedy, gdy rozpoznaje on spór pomiędzy osobami prywatnymi, do zapewnienia ochrony prawnej, która wynika dla jednostek z przepisów prawa Unii, oraz do zapewnienia pełnej skuteczności tych przepisów²². Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa charakteryzuje w sposób wyraźny dążenie do wywiązania się z owego zobowiązania wynikającego z prawa Unii.

45. W drodze swoich pytań, których jest łącznie sześć, sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, jakie wymogi wynikają z prawa Unii dla postępowań cywilnych między podmiotami prywatnymi, w których są poruszane kwestie prawne dotyczące przedawnienia roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia reguł konkurencji oraz przedstawiania dowodu na istnienie takich naruszeń reguł konkurencji. Sąd odsyłający powołuje się przy tym w pierwszej kolejności na dyrektywę 2014/104, w szczególności na jej art. 9, 10 i 22. Nie ogranicza się on jednak wyłącznie do owych przepisów prawa wtórnego, lecz przeciwnie, wyraźnie bierze także pod uwagę „mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej” i tym samym ostatecznie prawo pierwotne Unii. W prawie pierwotnym jest ustanowiony w szczególności zakaz nadużywania pozycji dominującej na rynku (art. 102 TFUE), mający szczególne znaczenie dla niniejszej sprawy. Aby udzielić użytecznej odpowiedzi sądowi odsyłającemu²³, należy wszystkie pytania dotyczące „mających zastosowanie zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej” rozumieć w ten sposób, że skupiają się one głównie na art. 102 TFUE i zasadzie skuteczności.

²² Wyroki: z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 29); z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 37); podobnie już wyroki: z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in. (od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 111); z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 89).

²³ W utrwalonym orzecznictwie uznano konieczność udzielania sądom krajowym użytecznych wskazówek co do wykładni i zastosowania prawa Unii oraz w razie potrzeby przeformułowania pytań prejudycjalnych w tym celu; zob. w szczególności wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 34).

A. Uwagi wstępne dotyczące zastosowania art. 102 TFUE i dyrektywy 2014/104

46. W każdym ze swoich sześciu pytań prejudycjalnych sąd odsyłający odwołuje się, używając zasadniczo identycznego sformułowania, do dyrektywy 2014/104, do „mających zastosowanie zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej” lub do obydwu. W tym kontekście logiczne wydaje się wyjaśnienie na wstępie wszelkich wątpliwości co do zastosowania art. 102 TFUE i dyrektywy.

1. Zastosowanie art. 102 TFUE

47. *Rationae temporis* art. 102 TFUE – bądź mające taką samą treść postanowienie art. 82 WE w odniesieniu do czasu przed wejściem w życie traktatu z Lizbony – na pierwszy rzut oka znajduje zastosowanie do okoliczności faktycznych sporu w postępowaniu głównym.

48. W obliczu uprzednio wydanych wyroków obydwu sądów portugalskich, które w niniejszej sprawie musiały orzec o zgodności z prawem rozstrzygnięcia krajowego urzędu ochrony konkurencji dotyczącego zachowania handlowego spółki Sport TV, mogą jednak powstać wątpliwości co do zastosowania *rationae materiae* art. 102 TFUE w sporze w postępowaniu głównym. Jak już wspomniano, Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão odszedł przy tym od opinii Autoridade da Concorrência i wyraźnie stwierdził, że art. 102 TFUE „nie znajduje zastosowania” do zachowania spółki Sport TV, co nie było już kwestionowane w późniejszym postępowaniu odwoławczym przed Tribunal da Relação de Lisboa.

49. Owo ustalenie w wyrokach innych sądów krajowych nie może jednak zostać błędnie zrozumiane w ten sposób, że na jego podstawie został ustalony ze skutkiem wiążącym obecnie także dla sądu odsyłającego w postępowaniu odszkodowawczym brak zastosowania art. 102 TFUE. W zdecentralizowanym systemie egzekwowania przepisów prawa antymonopolowego Unii żadnemu organowi krajowemu nie może bowiem przysługiwać uprawnienie do ustalenia ze skutkiem wiążącym dla innych organów krajowych lub nawet dla Komisji Europejskiej braku zastosowania art. 102 TFUE lub stwierdzenia, że brak jest zachowania noszącego znamiona nadużycia w rozumieniu tego postanowienia.

50. W odniesieniu do uprawnień krajowych organów ochrony konkurencji Trybunał wywiódł to już przed kilkoma laty w wyroku *Tele 2 Polska* z art. 5 rozporządzenia nr 1/2003²⁴. W braku elementów wskazujących na naruszenie art. 102 TFUE wskazany przepis rozporządzenia ogranicza uprawnienia krajowych organów ochrony konkurencji do uznania, że nie ma podstaw do podjęcia działań. Krajowe organy ochrony konkurencji nie mogą zatem dokonać wyraźnie dalej idącego ustalenia, że nie istnieje naruszenie art. 102 TFUE.

51. Nie może być inaczej w sytuacji, gdy sądy krajowe, do których wniesiono środek zaskarżenia – jak w niniejszym przypadku – zmieniając decyzję krajowego organu ochrony konkurencji, dojdą do wniosku, że brak jest pewnych przesłanek dla przyjęcia naruszenia art. 102 TFUE. Również wtedy nie mogą po prostu stwierdzić, że art. 102 TFUE nie znajduje zastosowania lub ustalić ze skutkiem wiążącym dla innych postępowań, że nie istnieje naruszenie owego przepisu prawa Unii. Do innego wniosku nie mogą również prowadzić ponownie podkreślone w art. 6 rozporządzenia nr 1/2003 uprawnienia sądów krajowych²⁵ do stosowania art. 101 i 102 TFUE. Choć takie sądy nie działają jako organy ochrony konkurencji w rozumieniu art. 5 rozporządzenia nr 1/2003, to jednak przedmiotem ich kontroli może być decyzja krajowego organu ochrony konkurencji zgodnie z wymogami

²⁴ Wyrok z dnia 3 maja 2011 r., *Tele 2 Polska* (C-375/09, EU:C:2011:270, w szczególności pkt 21–30).

²⁵ Zobacz w tym względzie opinia rzecznika generalnego J. Mazáka w sprawie *Tele 2 Polska* (C-375/09, EU:C:2010:743, pkt 32).

wynikającymi z art. 5 rozporządzenia nr 1/2003. Bez uszczerbku dla ich uprawnień kontrolnych zgodnie z prawem krajowym w takim przypadku należy w każdym wypadku wykluczyć, że ich rozstrzygnięcie ograniczy uprawnienia innego sądu przewidziane w art. 6 rozporządzenia nr 1/2003, przykładowo w ramach powództwa o odszkodowanie.

52. Ograniczenie uprawnień organów krajowych w drodze art. 5 rozporządzenia nr 1/2003 ma bowiem wreszcie zapewnić, by w zdecentralizowanym systemie egzekwowania reguł konkurencji właściwy organ krajowy nie przeszkadzał w działaniu innych także właściwych organów. W szczególności ofiarom przestępstw antymonopolowych należy umożliwić dochodzenie naprawienia ewentualnych szkód na drodze cywilnoprawnej nie tylko w ramach tak zwanych „follow-on actions” (to jest w drodze powództw na skutek stwierdzenia przez właściwe organy naruszenia reguł konkurencji), lecz także w ramach tak zwanych „stand-alone actions” (tj. w drodze powództw niezależnie od ewentualnych ustaleń przez właściwe organy)²⁶. Ów cel należy także uwzględnić w ramach art. 6 rozporządzenia nr 1/2003.

53. W sporze w postępowaniu głównym na sądzie odsyłającym spoczywa zatem obowiązek samodzielnego dokonania niezbędnych ustaleń dotyczących zastosowania *ratione materiae* art. 102 TFUE – a w szczególności możliwości wywarcia przez zachowanie handlowe spółki Sport TV odczuwalnego wpływu na handel między państwami członkowskimi²⁷ – przy czym nie jest on związany wcześniejszym ustaleniem braku zastosowania art. 102 TFUE dokonany uprzednio przez inne sądy krajowe zajmujące się tą sprawą.

2. Zastosowanie dyrektywy 2014/104

54. Jeżeli chodzi o dyrektywę 2014/104, to poza jej zastosowaniem *ratione materiae* do sporu w postępowaniu głównym wątpliwe jest przede wszystkim jej zastosowanie *ratione temporis*.

a) Przedmiotowy zakres stosowania dyrektywy

55. Przedmiotowy zakres stosowania dyrektywy 2014/104 jest zdefiniowany w jej art. 1 w związku z art. 2.

56. Zgodnie z jej art. 1 ust. 1 przedmiotem dyrektywy są naruszenia prawa konkurencji przez przedsiębiorstwa lub związki przedsiębiorstw i zawiera ona przepisy, które mają zapewnić każdemu pełne odszkodowanie z tytułu szkód wynikających z takich naruszeń.

57. Pojęcie „naruszenia prawa konkurencji” zostało z kolei doprecyzowane w art. 2 pkt 1 dyrektywy w ten sposób, że musi chodzić o naruszenie art. 101 lub 102 TFUE lub krajowego prawa konkurencji. „Krajowe prawo konkurencji” oznacza jednak zgodnie z art. 2 pkt 3 dyrektywy tylko takie przepisy prawa krajowego, które stosuje się do tej samej sprawy i równolegle z prawem konkurencji Unii.

58. Z łącznej analizy art. 1 ust. 1 i art. 2 pkt 1 i 3 wynika zatem, że przedmiotowy zakres stosowania dyrektywy 2014/104 ogranicza się do sporów dotyczących roszczeń odszkodowawczych, które są oparte – co najmniej również – na naruszeniach prawa antymonopolowego Unii. Roszczenia, które opierają się wyłącznie na naruszeniach krajowego prawa konkurencji, nie są natomiast objęte przedmiotowym zakresem stosowania dyrektywy. Można to wyjaśnić za pomocą celu przyświecającego dyrektywie, która zgodnie z jej art. 1 ma zapewnić każdemu równoważną ochronę na rynku

²⁶ Zobacz w tym względzie motyw 13 zdanie pierwsze dyrektywy 2014/104, zgodnie z którym prawo do odszkodowania uznaje się niezależnie od tego, czy organ ochrony konkurencji stwierdził wcześniej naruszenie prawa.

²⁷ Zobacz w tym względzie także w szczególności wyrok z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 40–42).

wewnętrzny²⁸. Wystarczający związek z rynkiem wewnętrznym mają jednak tylko sprawy, w których spełniona jest „klauzula międzypaństwowa” wynikająca z art. 101 TFUE bądź art. 102 TFUE, w których zatem – co najmniej potencjalnie – można przyjąć odczuwalny wpływ na handel między państwami członkowskimi.

59. Jak już wskazano²⁹, dla sądu odsyłającego w sporze w postępowaniu głównym nie stanowi przeszkody w zastosowaniu art. 102 TFUE wyłącznie to, że Tribunal da Concorrência, Regulação e Supervisão uznał wcześniej w tej samej sprawie, że owo postanowienie „nie ma zastosowania”. Przeciwnie, na sądzie odsyłającym spoczywa obowiązek samodzielnego dokonania niezbędnych ustaleń dotyczących zastosowania *ratione materiae* art. 102 TFUE – i tym samym także tych dotyczących zastosowania *ratione materiae* dyrektywy 2014/104.

b) Czasowy zakres stosowania art. 9 i 10 dyrektywy

60. Czasowy zakres stosowania dyrektywy 2014/104 jest ograniczony w jej art. 22 w ten sposób, że w odniesieniu do materialno-prawnych przepisów służących jej transpozycji obowiązuje ogólny zakaz działania prawa wstecz (zob. w tym względzie art. 22 ust. 1 dyrektywy). Wszystkie pozostałe krajowe przepisy transponujące – zatem szczególnie przepisy proceduralne – znajdują wprawdzie zastosowanie do okoliczności faktycznych z okresu sprzed wejścia w życie dyrektywy, jednak tylko w ramach powództw wniesionych po wejściu w życie dyrektywy.

61. W przypadku wchodzących w grę w niniejszej sprawie przepisów art. 9 ust. 1 i art. 10 dyrektywy 2014/104 nie chodzi jednak o czysto proceduralne przepisy.

62. Z jednej strony wartość dowodowa, jaką należy przypisać zgodnie z art. 9 ust. 1 dyrektywy decyzjom krajowych organów ochrony konkurencji w odniesieniu do dowodu na istnienie naruszeń art. 101 lub 102 TFUE, stanowi kwestię prawa materialnego.

63. Z drugiej strony, w każdym razie zgodnie z niekwestionowanymi oświadczeniami kilku uczestników postępowania, prawo portugalskie przyporządkowywało swego czasu przedawnienie, do którego odnosi się art. 10 dyrektywy, również do prawa materialnego. Dopóki kwestia przedawnienia roszczeń odszkodowawczych nie była zharmonizowana, dopóty portugalski system prawny miał swobodę dokonania takiego przyporządkowania do prawa materialnego³⁰. Jak słusznie podkreślało wielu uczestników w trakcie rozprawy, ostatecznie może pozostać kwestią otwartą, jak dalece takie przyporządkowanie jest kwestionowane w świetle art. 22 ust. 2 dyrektywy 2014/104 na podstawie dokonanej tymczasem transpozycji dyrektywy³¹, ponieważ takie krajowe przepisy transponujące nie mogą, w każdym razie nie na podstawie wcześniejszego prawa, ponownie ożywić już przedawnionych roszczeń.

64. Z art. 22 ust. 1 dyrektywy 2014/104 wynika zatem, że do powództwa takiego jak zawisłe w postępowaniu głównym, które zostało wprawdzie wytoczone po wejściu w życie dyrektywy, ale dotyczy okoliczności faktycznych z czasu sprzed wydania i wejścia w życie dyrektywy, nie może być stosowany ani art. 9, ani art. 10 tej dyrektywy³². Ponadto art. 22 ust. 2 dyrektywy 2014/104 nie stoi w każdym razie na przeszkodzie uregulowaniu dotyczącemu stosowania *ratione temporis* przepisów transponujących, zgodnie z którym to uregulowaniem przepisy proceduralne danej ustawy nie mają zastosowania do powództw wytoczonych przed dniem wejścia w życie tej ustawy³³.

28 Podobnie także motywy 9 i 10 dyrektywy 2014/104.

29 Zobacz w tym względzie pkt 47–53 niniejszej opinii.

30 Podobnie, w odniesieniu do kontekstu prawa karnego, wyrok z dnia 5 grudnia 2017 r., M.A.S. i M.B. (C-42/17, EU:C:2017:936, pkt 44, 45).

31 Zobacz pkt 20 i przypis 6 powyżej.

32 Podobnie wyrok z dnia 3 marca 1994 r., Vaneetveld (C-316/93, EU:C:1994:82, pkt 16–18).

33 Zobacz pkt 20 powyżej.

B. Skutki przepisów prawa Unii w stosunku między podmiotami prywatnymi (pierwsze i szóste pytanie prejudycjalne)

65. W swoim pytaniu pierwszym i w postawionym posiłkowo pytaniu szóstym sąd odsyłający zmierza w istocie do ustalenia, czy z jednej strony dyrektywa 2014/104 i z drugiej strony „mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej” – w szczególności zatem art. 102 TFUE – mogą wywierać bezpośredni skutek pomiędzy podmiotami prywatnym (między „jednostkami”). Wskazane jest łączne rozważenie obydwu tych pytań.

66. Jeżeli chodzi o art. 102 TFUE, to zgodne z utrwalonym orzecznictwem jest, że ustanowiony w tym postanowieniu na płaszczyźnie prawa pierwotnego zakaz nadużywania pozycji dominującej na rynku wywołuje bezpośrednie skutki w stosunkach między jednostkami i przyznaje im bezpośrednio prawa, które sądy krajowe są zobowiązane chronić³⁴.

67. Inaczej jest jednak z przepisami dyrektywy 2014/104 w przypadku takim jak niniejszy.

68. Z pewnością także przepisy dyrektyw mogą być bezpośrednio skuteczne, gdy – tak jak nastąpiło to tymczasem w niniejszej sprawie – termin do dokonania jej transpozycji upłynął i ponadto wchodzące w grę przepisy dyrektywy są, ze względu na swoją treść, bezwarunkowe i wystarczająco precyzyjne³⁵. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem dyrektywa nie może jednak sama w sobie tworzyć obowiązków po stronie jednostki, w związku z czym nie można powoływać się wobec niej na dyrektywę jako taką³⁶.

69. Ponadto dyrektywie 2014/104 nie można także przypisać tzw. *effet d'exclusion*³⁷ w taki sposób, że w sporze między podmiotami prywatnymi należy po prostu odstąpić od stosowania przepisów prawa krajowego sprzecznych z dyrektywą, takich jak art. 498 CC i art. 623 CPC. Niedawno Trybunał wyraźnie odrzucił teorię „*effet d'exclusion*” i orzekł, że sąd krajowy nie może być zobowiązany – jedynie na podstawie prawa Unii – do odstąpienia od stosowania w sporze między jednostkami przepisów prawa krajowego, które są sprzeczne z przepisami tej dyrektywy³⁸.

70. W niniejszej sprawie należy ponadto wskazać, że dyrektywa z trudem może sobie rościć prawo do obowiązywania poza swoimi czasowymi granicami stosowania. Ponieważ, jak już wskazano³⁹, okoliczności faktyczne sporu w postępowaniu głównym nie są objęte *ratione temporis* art. 9 i 10 dyrektywy, strony nie mogą się powoływać na te przepisy dyrektywy przed sądem krajowym.

71. W odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne należy zatem stwierdzić:

Artykuł 102 TFUE wywołuje bezpośrednie skutki w stosunkach między jednostkami. Natomiast art. 9 i 10 dyrektywy 2014/104 nie mogą znaleźć bezpośredniego zastosowania w sporze pomiędzy jednostkami, w którym powództwo cywilnoprawne zostało wniesione przed upływem terminu do dokonania transpozycji tej dyrektywy i dotyczy okoliczności faktycznych z czasu sprzed wejścia w życie dyrektywy.

34 Wyroki: z dnia 30 stycznia 1974 r., BRT/SABAM (127/73, EU:C:1974:6, pkt 16); z dnia 18 marca 1997 r., Guérin automobiles/Komisja (C-282/95 P, EU:C:1997:159, pkt 39); z dnia 20 września 2001 r., Courage i Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, pkt 23); z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 39); z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 20); podobnie także motyw 3 zdanie pierwsze dyrektywy 2014/104.

35 Zasadniczo w tym względzie wyrok z dnia 19 stycznia 1982 r., Becker (8/81, EU:C:1982:7, pkt 25); zob. także wyroki: z dnia 24 stycznia 2012 r., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, pkt 33); z dnia 25 lipca 2018 r., Alheto (C-585/16, EU:C:2018:584, pkt 98).

36 Wyroki: z dnia 26 lutego 1986 r., Marshall (152/84, EU:C:1986:84, pkt 48); z dnia 14 lipca 1994 r., Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292, pkt 20); z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 42).

37 Zasadniczo w odniesieniu do „*effet d'exclusion*” zob. opinia rzecznika generalnego P. Légera w sprawie Linster (C-287/98, EU:C:2000:3, w szczególności pkt 57, 67–89).

38 Wyrok z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, w szczególności pkt 49).

39 Zobacz w tym względzie pkt 60–64 niniejszej opinii powyżej.

C. Przedawnienie roszczeń odszkodowawczych w przypadku naruszeń konkurencji (drugie pytanie prejudycjalne)

72. Drugie pytanie prejudycjalne jest poświęcone przedawnieniu roszczeń odszkodowawczych zgodnie z prawem krajowym. Sąd odsyłający dąży do ustalenia, czy z jednej strony dyrektywa 2014/104, a z drugiej strony „mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej” nie stoją na przeszkodzie przepisowi dotyczącemu przedawnienia takiemu jak przepis portugalski przewidziany w art. 498 ust. 1 CC, zgodnie z którym termin przedawnienia dla cywilnoprawnych powództw o odszkodowanie opartych na odpowiedzialności pozaumownej wynosi trzy lata, bieg przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o istnieniu szkody, i nie przewiduje możliwości zawieszenia lub przerwania biegu przedawnienia w toku toczącego się postępowania administracyjnego przed krajowym urzędem ochrony konkurencji.

73. Przepis dotyczący przedawnienia taki jak art. 498 ust. 1 CC może być w sporze w postępowaniu głównym oceniany jedynie w świetle zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej, ale nie w świetle dyrektywy, ponieważ – jak już wskazano – niniejsza sprawa leży poza zakresem obowiązywania *ratione temporis* dyrektywy 2014/104, a w szczególności jej art. 10.

74. Odnośnie do zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej należy zauważyć, że organy ochrony konkurencji państw członkowskich i sądy tych państw są zobowiązane do stosowania art. 101 i 102 TFUE oraz do zapewnienia skutecznego stosowania tych postanowień w interesie ogólnym, gdy dane fakty są objęte zakresem zastosowania prawa Unii⁴⁰. Jeżeli zatem sąd odsyłający dojdzie do wniosku, że zachowanie handlowe spółki Sport TV mogło w sposób odczuwalny wpłynąć na handel między państwami członkowskimi, to powinien zastosować art. 102 TFUE w sporze w postępowaniu głównym i zadbać, aby prawo poszkodowanych do naprawienia ich szkody z powodu nadużycia pozycji dominującej na rynku⁴¹ mogło zostać skutecznie wyegzekwowane.

75. Dopóki harmonizacja dokonana dyrektywą 2014/104 nie znajduje jeszcze zastosowania, dopóty egzekwowanie tego prawa do odszkodowania następuje nadal według wewnętrznego porządku prawnego danego państwa członkowskiego, przy czym muszą być przestrzegane zasady równoważności i skuteczności⁴².

76. W niniejszej sprawie nie można przyjąć naruszenia zasady równoważności, ponieważ według zgodnych wskazań uczestników postępowania przepis dotyczący przedawnienia art. 498 CC znajduje zastosowanie w takim samym stopniu do roszczeń odszkodowawczych wynikających z prawa Unii, jak i do roszczeń odszkodowawczych wynikających z prawa krajowego.

77. Bardziej szczegółowego badania wymaga natomiast kwestia, czy wspomniany przepis dotyczący przedawnienia jest zgodny z zasadą skuteczności, w myśl której przepisy krajowe nie mogą czynić wykonywania uprawnień przyznanych przez porządek prawny Unii praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym⁴³.

⁴⁰ Wyrok z dnia 14 czerwca 2011 r., Pfeiderer (C-360/09, EU:C:2011:389, pkt 19).

⁴¹ W kwestii prawa do odszkodowania zob. wyroki: z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 60, 61); z dnia 6 czerwca 2013 r., Donau Chemie i in. (C-536/11, EU:C:2013:366, pkt 21); z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 21–23), każdorazowo dotyczące porównywalnej problematyki w związku z pokrewnym postanowieniem art. 101 TFUE (dawnym art. 81 WE).

⁴² Wyroki: z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 62, 64); z dnia 6 czerwca 2013 r., Donau Chemie i in. (C-536/11, EU:C:2013:366, pkt 25–27); z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 24); zob. także motyw 11 dyrektywy 2014/104.

⁴³ Wyroki: z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 62); z dnia 6 czerwca 2013 r., Donau Chemie i in. (C-536/11, EU:C:2013:366, pkt 27); z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 25).

78. Samą okoliczność, że przepis krajowy taki jak art. 498 ust. 1 CC poddaje roszczenia odszkodowawcze oparte na odpowiedzialności pozaumownej trzyletniemu terminowi przedawnienia, trudno uznać za naruszenie zasady skuteczności. Dla potencjalnych poszkodowanych trzy lata są bowiem wystarczająco długim okresem, aby móc dochodzić na drodze sądowej roszczeń odszkodowawczych wynikających z prawa Unii przed krajowym sądem cywilnym.

79. W art. 10 ust. 3 dyrektywy 2014/104 dla antymonopolowych roszczeń odszkodowawczych wprowadzono następnie rzeczywiście bardziej wspaniałomyślny termin przedawnienia wynoszący co najmniej pięć lat. Nie oznacza to jednak, że krótszy ustawowy termin przedawnienia, który dotychczas obowiązywał na poziomie krajowym, od początku uniemożliwiałby lub nadmiernie utrudniałby dochodzenie roszczeń odszkodowawczych z powodu naruszenia reguł konkurencji wynikających z prawa Unii.

80. Za pomocą zharmonizowanego terminu przedawnienia wynoszącego co najmniej pięć lat, jak jest to obecnie przewidziane w art. 10 ust. 3 dyrektywy 2014/104, prawodawca Unii podjął krok w celu poprawy ochrony prawnej przysługującej poszkodowanym wskutek przestępstw antymonopolowych. Owego przepisu dyrektywy nie należy rozumieć tylko jako kodyfikacji tego, co już dotąd – w sposób dorozumiany – wynikało z prawa pierwotnego, mianowicie z art. 102 TFUE i zasady skuteczności.

81. Jak słusznie podkreśla jednak Komisja, przy badaniu skuteczności nie wystarcza rozważyć w odizolowaniu pojedynczych elementów krajowego przepisu dotyczącego przedawnienia. Przeciwnie, decydujące znaczenie ma ocena owego przepisu w całości⁴⁴.

82. W tym względzie należy podkreślić, że krajowy przepis taki jak przepis portugalski zawarty w art. 498 ust. 1 CC nie sprowadza się tylko do ograniczenia terminu przedawnienia do trzech lat. Ów przepis wyróżnia się bowiem, po pierwsze, tym, że bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się niezależnie od tego, czy poszkodowany zna tożsamość osoby odpowiedzialnej i pełny zakres szkody. Po drugie, przepis ten nie przewiduje zawieszenia lub przerwania przedawnienia w trakcie postępowania toczącego się przed krajowym urzędem ochrony konkurencji⁴⁵.

83. Moim zdaniem zarówno rozpoczęcie się biegu terminu przedawnienia bez wiedzy o sprawcy szkody i zakresie szkody, jak i brak zawieszenia lub przerwania biegu terminu przedawnienia w trakcie postępowania przed organem ochrony konkurencji mogą nadmiernie utrudniać dochodzenie antymonopolowych roszczeń odszkodowawczych.

84. Z jednej strony do dochodzenia pozaumownych roszczeń odszkodowawczych, w szczególności na drodze sądowej, także w prawie antymonopolowym, niezbędna jest właśnie wiedza o osobie odpowiedzialnej. Przedsiębiorstwa odpowiedzialne za naruszenie reguł konkurencji mają bowiem na ogół status osób prawnych, które nierzadko stanowią część grupy przedsiębiorstw lub struktury koncernu trudnych do zrozumienia dla osób postronnych i które ponadto z biegiem czasu mogą być przedmiotem restrukturyzacji.

85. Z drugiej strony trafna ocena prawna naruszeń reguł konkurencji wymaga w licznych przypadkach dokonywania oceny złożonych stosunków gospodarczych i wewnętrznej dokumentacji handlowej, ujawnianej często dopiero na skutek pracy organów ochrony konkurencji⁴⁶.

⁴⁴ Podobnie także wyrok z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 78–82), w którym Trybunał ocenia długość terminu przedawnienia w szczególności w zależności od chwili rozpoczęcia biegu przedawnienia i możliwości przerwania tego przedawnienia. Zobacz także moja opinia w sprawach połączonych Berlusconi i in. (C-387/02, C-391/02 i C-403/02, EU:C:2004:624, pkt 109).

⁴⁵ Inaczej przykładowo niż norweskie przepisy, które były przedmiotem kontroli skuteczności w wyroku Trybunału EFTA z dnia 17 września 2018 r., Nye Kystlink AS przeciwko Color Group AS and Color Line AS (E-10/17, pkt 119).

⁴⁶ Zobacz podobnie także rozważania w już przytoczonym wyroku Trybunału EFTA w sprawie E-10/17, pkt 118.

86. W tym kontekście w odniesieniu do drugiego pytania prejudycjalnego należy stwierdzić:

Artykuł 102 TFUE w związku z zasadą skuteczności prawa Unii stoi na przeszkodzie przepisowi takiemu jak art. 498 ust. 1 portugalskiego Código Civil, który to przepis ustanawia trzyletni termin przedawnienia dla pozaumownych roszczeń odszkodowawczych z tytułu nadużycia pozycji dominującej na rynku, którego bieg rozpoczyna się również wtedy, gdy poszkodowanemu nie są jeszcze znane tożsamość osoby odpowiedzialnej i pełny zakres szkody, i którego bieg nie ulega zawieszeniu lub przerwaniu w trakcie postępowania krajowego organu ochrony konkurencji w przedmiocie zbadania i ukarania takiego naruszenia.

D. Wartość dowodowa rozstrzygnięć krajowych organów ochrony konkurencji (trzecie pytanie prejudycjalne)

87. Trzecie pytanie prejudycjalne dotyczy dowodu naruszenia konkurencji, z tytułu którego dochodzone jest odszkodowanie. Sąd odsyłający pragnie w istocie dowiedzieć się, czy z jednej strony dyrektywa 2014/104, a z drugiej strony „mające zastosowanie zasady ogólne prawa Unii Europejskiej” nie stoją na przeszkodzie przepisowi takiemu jak portugalski art. 623 CPC, zgodnie z którym prawomocne stwierdzenie naruszenia prawa konkurencji w postępowaniu administracyjnym przez krajowy urząd ochrony konkurencji nie wywołuje skutków bądź stanowi jedynie domniemanie iuris tantum w cywilnych postępowaniach odszkodowawczych.

88. Zasada dowodowa taka jak ta uregulowana w art. 623 CPC w sporze w postępowaniu głównym może być oceniana jedynie w świetle zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej, ale nie w świetle dyrektywy, ponieważ, jak już wskazano, niniejsza sprawa leży poza zakresem obowiązywania ratione temporis dyrektywy 2014/104, a w szczególności jej art. 9.

89. Odnośnie do zasad ogólnych prawa Unii Europejskiej należy zauważyć, jak to już uczyniono w ramach drugiego pytania prejudycjalnego⁴⁷, że organy ochrony konkurencji państw członkowskich i sądy tych państw są zobowiązane do stosowania art. 101 i 102 TFUE oraz do zapewnienia skutecznego stosowania tych postanowień w interesie ogólnym, gdy dane fakty są objęte zakresem zastosowania prawa Unii. Jeżeli zatem sąd odsyłający dojdzie do wniosku, że zachowanie handlowe spółki Sport TV mogło w sposób odczuwalny wpłynąć na handel między państwami członkowskimi, to powinien zastosować art. 102 TFUE w sporze w postępowaniu głównym i zadbać, aby prawo poszkodowanych do naprawienia ich szkody z powodu nadużycia pozycji dominującej na rynku mogło zostać skutecznie wyegzekwowane.

90. Dopóki harmonizacja dokonana dyrektywą 2014/104 nie znajduje jeszcze zastosowania, dopóty egzekwowanie tego prawa do odszkodowania następuje nadal według wewnętrznego porządku prawnego danego państwa członkowskiego, przy czym muszą być przestrzegane zasady równoważności i skuteczności⁴⁸.

91. W niniejszej sprawie nie można przyjąć naruszenia zasady równoważności, ponieważ według zgodnych wskazań uczestników postępowania zasada dowodowa uregulowana w art. 623 CPC znajduje zastosowanie w takim samym stopniu do roszczeń odszkodowawczych wynikających z prawa Unii, jak i do takich roszczeń wynikających z prawa krajowego.

⁴⁷ Zobacz w tym względzie pkt 74 niniejszej opinii powyżej.

⁴⁸ Wyroki: z dnia 13 lipca 2006 r., Manfredi i in. (od C-295/04 do C-298/04, EU:C:2006:461, pkt 62, 64); z dnia 6 czerwca 2013 r., Donau Chemie i in. (C-536/11, EU:C:2013:366, pkt 25–27); z dnia 5 czerwca 2014 r., Kone i in. (C-557/12, EU:C:2014:1317, pkt 24); zob. także motywy 11 dyrektywy 2014/104.

92. Jeżeli chodzi o zasadę skuteczności, należy zauważyć, że zgodnie z informacjami sądu odsyłającego art. 623 CPC można poddać dwóm różnym wykładniom: albo w ten sposób, że stwierdzenie przez krajowy organ ochrony konkurencji naruszenia reguł konkurencji jako wykroczenia administracyjnego nie wywołuje żadnych skutków w cywilnym postępowaniu odszkodowawczym, albo w ten sposób, że wynika z niego jedynie domniemanie iuris tantum istnienia takiego naruszenia konkurencji.

93. Z jednej strony gdyby pracom przygotowawczym organu ochrony konkurencji nie przyznać żadnych skutków w cywilnym postępowaniu odszkodowawczym, egzekwowanie roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia art. 102 TFUE byłoby nadmiernie utrudnione. Z uwagi na szczególną złożoność wielu przestępstw antymonopolowych i praktyczne trudności w udowodnieniu owych przestępstw przez poszkodowanych zasada skuteczności wymaga, aby prawomocnemu stwierdzeniu naruszenia przez krajowy organ ochrony konkurencji przyznać co najmniej walor orientacyjny w postępowaniu odszkodowawczym.

94. Z drugiej strony z zasady skuteczności jako takiej z trudem by można wywnioskować, że nadużycie pozycji dominującej na rynku musi zawsze być uznawane za stwierdzone w sposób niewzruszalny w cywilnym postępowaniu odszkodowawczym przed sądem krajowym, w sytuacji gdy krajowy organ ochrony konkurencji stwierdził ostatecznie takie naruszenie prawa konkurencji.

95. Wprowadzając niewzruszalne domniemanie, jak jest to teraz przewidziane w art. 9 ust. 1 dyrektywy 2014/104, prawodawca Unii podjął krok w celu poprawy ochrony prawnej przysługującej poszkodowanym wskutek przestępstw antymonopolowych. Owego przepisu dyrektywy nie należy rozumieć tylko jako kodyfikacji tego, co już dotąd – w sposób dorozumiany – wynikało z prawa pierwotnego, mianowicie z art. 102 TFUE i zasady skuteczności.

96. Przed rozpoczęciem stosowania art. 9 dyrektywy 2014/104 na podstawie prawa Unii wyłącznie decyzjom Komisji Europejskiej została przyznana moc wiążąca w postępowaniach przed sądami krajowymi. Ową szczególną moc wiążącą, która wynika z art. 16 ust. 1 rozporządzenia nr 1/2003 oraz z orzecznictwa Masterfoods⁴⁹, można uzasadnić kluczową rolę Komisji w kształtowaniu polityki konkurencji na europejskim rynku wewnętrznym i wreszcie także pierwszeństwem prawa Unii, jak i wiążącym charakterem decyzji instytucji Unii. Nie może ona zostać rozszerzona w ten sam sposób na decyzje krajowych organów ochrony konkurencji, chyba że prawodawca Unii wyraźnie to określi, jak uczynił to na przyszłość w drodze art. 9 dyrektywy 2014/104.

97. Należy zatem w odniesieniu do trzeciego pytania prejudycjalnego w podsumowaniu stwierdzić:

Artykuł 102 TFUE w związku z zasadą skuteczności stoi na przeszkodzie takiej wykładni przepisu takiego jak art. 623 portugalskiego Código de Processo Civil, zgodnie z którą prawomocne stwierdzenie przez krajowy organ ochrony konkurencji nadużycia pozycji dominującej na rynku nie wywołuje żadnych skutków w cywilnym postępowaniu odszkodowawczym. Natomiast przepis ten jest zgodny z art. 102 TFUE i zasadą skuteczności, o ile jest on rozumiany w ten sposób, że w późniejszym cywilnym postępowaniu odszkodowawczym z takiego prawomocnego stwierdzenia dokonanego przez krajowy organ ochrony konkurencji wynika domniemanie iuris tantum nadużycia pozycji dominującej na rynku.

E. Wykładnia zgodna z prawem Unii (czwarte i piąte pytanie prejudycjalne)

98. Za pomocą pytania czwartego i postawionego posiłkowo pytania piątego sąd odsyłający zmierza w istocie do uzyskania informacji na temat treści i granic spoczywającego na nim obowiązku dokonania wykładni prawa krajowego zgodnie z prawem Unii, mianowicie przepisów art. 498 ust. 1 CC i art. 623 CPC. Wskazane jest łączne rozważenie tych dwu pytań.

⁴⁹ Wyrok z dnia 14 grudnia 2000 r., Masterfoods i HB (C-344/98, EU:C:2000:689, w szczególności pkt 52 w związku z pkt 46, 49).

99. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem zasada wykładni zgodnej z prawem Unii wymaga, by sądy krajowe czyniły wszystko, co leży w zakresie ich kompetencji, uwzględniając wszystkie przepisy prawa krajowego i stosując uznane w porządku krajowym metody wykładni, by zapewnić pełną skuteczność prawa Unii i dokonać rozstrzygnięcia zgodnego z realizowanymi przez niego celami. Odnosi się to do wykładni zgodnej z prawem pierwotnym⁵⁰, jak i do wykładni zgodnej z prawem wtórnym, w szczególności wykładni zgodnej z dyrektywami⁵¹.

100. Zasada wykładni zgodnej z prawem Unii może jednak oddziaływać tylko w zakresie obowiązywania wchodzącego w dany wypadek w grę przepisu prawa Unii. W szczególności w kontekście dyrektywy 2014/104 oznacza to, że w niniejszej sprawie w ogóle nie może istnieć obowiązek wykładni zgodnej z dyrektywą, ponieważ okoliczności faktyczne sporu w postępowaniu głównym, jak wykazano powyżej⁵², leżą poza zakresem obowiązywania *ratione temporis* tej dyrektywy, który to zakres został zdefiniowany w jej art. 22.

101. Prawdą jest, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem istnieje zakaz działania wbrew celom wynikającym z dyrektywy tego rodzaju, że już przed upływem terminu do dokonania transpozycji dyrektywy państwa członkowskie muszą także zaniechać wszystkiego, co poważnie narażałoby na szwank osiągnięcie celu wynikającego z dyrektywy⁵³. Wynika z tego, że poczynając od daty wejścia w życie dyrektywy organy państw członkowskich, a także sądy krajowe są zobowiązane tak dalece jak jest to możliwe do powstrzymywania się od dokonywania wykładni prawa wewnętrznego w sposób, który poważnie zagrażałby – po upływie terminu do dokonania transpozycji tej dyrektywy – osiągnięciu wskazanego w niej rezultatu⁵⁴. Celem określonym przez prawodawcę Unii w przypadku rozważanej tu dyrektywy 2014/104 jest jednak właśnie uniknięcie stosowania z mocą wsteczną zharmonizowanych przepisów dotyczących przedawnienia roszczeń odszkodowawczych i wartości dowodowej rozstrzygnięć krajowych organów ochrony konkurencji, czy to z tego względu, że chodzi o przepisy materialno-prawne, które zgodnie z art. 22 ust. 1 dyrektywy 2014/104 podlegają zakazowi działania wstecz, czy dlatego, że przy dokonywaniu transpozycji dyrektywy ustawodawca krajowy przestrzegał w każdym razie granic ewentualnego działania wstecz innych przepisów zgodnie z art. 22 ust. 2 dyrektywy⁵⁵. Tym samym z zakazu działania wbrew celom wynikającym z dyrektywy nie można również wywodzić wynikającego z prawa Unii obowiązku osiągnięcia przez sąd odsyłający w przypadku takim jak niniejszy rezultatu zgodnego z dyrektywą.

102. Gdyby jednak sąd odsyłający doszedł do wniosku, że zachowanie handlowe spółki Sport TV mogło w sposób odczuwalny wpłynąć na handel między państwami członkowskimi⁵⁶, to całkowicie niezależnie od dyrektywy 2014/104 musiałby on zastosować w postępowaniu głównym wynikający z prawa Unii zakaz nadużywania pozycji dominującej na rynku, a następnie dokonać wykładni prawa krajowego – w szczególności art. 498 ust. 1 CC i art. 623 CPC – i zastosować to prawo zgodnie z art. 102 TFUE oraz zasadą skuteczności.

50 Wyrok z dnia 13 lipca 2016 r., Pöpperl (C-187/15, EU:C:2016:550, pkt 43); zob. także wyroki: z dnia 4 lutego 1988 r., Murphy i in. (157/86, EU:C:1988:62, pkt 11); z dnia 11 stycznia 2007 r., ITC (C-208/05, EU:C:2007:16, pkt 68).

51 Wyroki: z dnia 14 lipca 1994 r., Faccini Dori (C-91/92, EU:C:1994:292, pkt 26); z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in. (od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 113, 115, 118, 119); z dnia 15 kwietnia 2008 r., Impact (C-268/06, EU:C:2008:223, pkt 98, 101); z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 39).

52 Zobacz w tym względzie pkt 60–64 niniejszej opinii.

53 Podobnie wyroki: z dnia 18 grudnia 1997 r., Inter-Environnement Wallonie (C-129/96, EU:C:1997:628, pkt 45); z dnia 2 czerwca 2016 r., Pizzo (C-27/15, EU:C:2016:404, pkt 32); z dnia 27 października 2016 r., Milev (C-439/16 PPU, EU:C:2016:818, pkt 31).

54 Wyrok z dnia 27 października 2016 r., Milev (C-439/16 PPU, EU:C:2016:818, pkt 32); zob. także wyrok z dnia 4 lipca 2006 r., Adeneler i in. (C-212/04, EU:C:2006:443, pkt 122, 123).

55 Zobacz w tym względzie jeszcze raz pkt 60–64 niniejszej opinii powyżej. W tym zakresie sprawa w postępowaniu głównym różni się od sprawy będącej przedmiotem niedawnego wyroku z dnia 17 października 2018 r., Klohn (C-167/17, EU:C:2018:833, pkt 39 i nast.).

56 Zobacz w tym względzie w szczególności pkt 53 niniejszej opinii powyżej.

103. W odniesieniu do wartości dowodowej decyzji krajowego organu ochrony konkurencji oznacza to konkretnie, że sąd krajowy nie może po prostu zignorować takiej decyzji, lecz – jak wskazano powyżej⁵⁷ – musi jej przyznać w ramach art. 623 CPC co najmniej walor orientacyjny.

104. Jeżeli chodzi o przedawnienie roszczeń odszkodowawczych opartych na odpowiedzialności pozaumownej, to z zasady dokonywania wykładni zgodnej z prawem Unii wynika, że przy dokonywaniu wykładni i stosowaniu przepisu takiego jak art. 498 ust. 1 CC sąd krajowy powinien uwzględnić cel skutecznego wyegzekwowania roszczeń odszkodowawczych z tytułu nadużycia pozycji dominującej na rynku w odniesieniu do początku, długości i ewentualnych powodów zawieszenia lub przerwania biegu terminu przedawnienia.

105. Zasada wykładni prawa krajowego zgodnej z prawem Unii jest jednak ograniczona przez ogólne zasady prawa i nie może także służyć jako podstawa do dokonywania wykładni prawa krajowego *contra legem*⁵⁸. W niniejszej sprawie oznacza to konkretnie, że na sądzie odsyłającym nie spoczywa na podstawie prawa Unii obowiązek przesunięcia – wbrew brzmieniu art. 498 ust. 1 CC i ewentualnych innych przepisów prawa krajowego istotnych dla przedawnienia – początku terminu przedawnienia do momentu uzyskania wiedzy o osobach odpowiedzialnych i o pełnym zakresie szkody, do przyznania terminowi przedawnienia dłuższego okresu niż trzy lata lub do uznania zupełnie nowej, nieznanej ustawie krajowej przyczyny zawieszenia lub przerwania przedawnienia.

106. Podsumowując, w odniesieniu do czwartego i piątego pytania prejudycjalnego należy zatem stwierdzić:

Jeżeli cywilnoprawne powództwo o odszkodowanie dotyczy okoliczności faktycznych leżących poza zakresem obowiązywania *ratione temporis* dyrektywy 2014/104, to nie istnieje obowiązek dokonywania wykładni prawa krajowego zgodnie z tą dyrektywą. Nienaruszony pozostaje obowiązek dokonania wykładni prawa krajowego zgodnie z art. 102 TFUE, o ile znajduje on zastosowanie, oraz zgodnie z zasadą skuteczności, o ile zostaną przy tym uwzględnione ogólne zasady prawa Unii i prawo Unii nie będzie służyć jako podstawa do dokonywania wykładni prawa krajowego *contra legem*.

VII. Wnioski

107. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby na pytania prejudycjalne Tribunal Judicial da Comarca de Lisboa (Portugalia) Trybunał odpowiedział w następujący sposób:

- 1) Artykuł 102 TFUE wywołuje bezpośrednie skutki w stosunkach między jednostkami. Natomiast art. 9 i 10 dyrektywy 2014/104 nie mogą znaleźć bezpośredniego zastosowania w sporze pomiędzy jednostkami, w którym powództwo cywilnoprawne zostało wniesione przed upływem terminu do dokonania transpozycji tej dyrektywy i dotyczy okoliczności faktycznych z czasu sprzed wejścia w życie dyrektywy.
- 2) Artykuł 102 TFUE w związku z zasadą skuteczności prawa Unii stoi na przeszkodzie przepisowi takiemu jak art. 498 ust. 1 portugalskiego Código Civil, który to przepis ustanawia trzyletni termin przedawnienia dla pozaumownych roszczeń odszkodowawczych z tytułu nadużycia pozycji dominującej na rynku, którego bieg rozpoczyna się również wtedy, gdy poszkodowanemu nie są jeszcze znane tożsamość osoby odpowiedzialnej i pełny zakres szkody, i którego bieg nie ulega zawieszeniu lub przerwaniu w trakcie postępowania krajowego organu ochrony konkurencji w przedmiocie zbadania i ukarania takiego naruszenia.

⁵⁷ Zobacz pkt 93 niniejszej opinii powyżej.

⁵⁸ Wyroki: z dnia 4 lipca 2006 r., Adeneler i in. (C-212/04, EU:C:2006:443, pkt 110); z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 32); z dnia 7 sierpnia 2018 r., Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, pkt 40).

- 3) Artykuł 102 TFUE w związku z zasadą skuteczności stoi na przeszkodzie takiej wykładni przepisu takiego jak art. 623 portugalskiego Código de Processo Civil, zgodnie z którą prawomocne stwierdzenie przez krajowy organ ochrony konkurencji nadużycia pozycji dominującej na rynku nie wywołuje żadnych skutków w cywilnym postępowaniu odszkodowawczym. Natomiast przepis ten jest zgodny z art. 102 TFUE i zasadą skuteczności, o ile jest on rozumiany w ten sposób, że w późniejszym cywilnym postępowaniu odszkodowawczym z takiego prawomocnego stwierdzenia dokonanego przez krajowy organ ochrony konkurencji wynika domniemanie iuris tantum nadużycia pozycji dominującej na rynku.
- 4) Jeżeli cywilnoprawne powództwo o odszkodowanie dotyczy okoliczności faktycznych leżących poza zakresem obowiązywania ratione temporis dyrektywy 2014/104, to nie ma obowiązku dokonywania wykładni prawa krajowego zgodnie z tą dyrektywą. Nienaruszony pozostaje obowiązek dokonania wykładni prawa krajowego zgodnie z art. 102 TFUE, o ile znajduje on zastosowanie, oraz zgodnie z zasadą skuteczności, o ile zostaną przy tym uwzględnione ogólne zasady prawa Unii i prawo Unii nie będzie służyć jako podstawa do dokonywania wykładni prawa krajowego contra legem.